

הערות והארות על סדר הפרשה

ברכת דוב

משיעורי וכתבי מורנו ראש הישיבה הגר"ד ליכטשטיין שליט"א

פרשת בלק תשפ"ה • גיליון פ"ז • שנה ב' •

משלש מצות, והרי ר' יוסף טוב עלם היה רבו של רבנו גרשום שהיה רבו של רש"י - שהיה רבן של ישראל, ובודאי שלא יחלוק רש"י עליו א"כ מן הראוי לנהוג כמותם ולהניח ג' מצות בקערה. על כך שלח אלי הגר"ח את בנו הגרי"ז להוכיח כי רש"י אינו חושש מלחלוק על דברי רבי יוסף טוב עלם, שהרי ביוצרות שם כתב עוד רבי יוסף טוב עלם (בפיט אין ערוך אליף), כי שימת הדם במצרים על המשקוף ועל שני המזוזות הוא "זכר שלש מזבחות של אב המון נרמזות". הרי מפורש בדבריו דאברהם בנה רק ג' מזבחות, ואילו ברש"י כאן מפורש שבנה ד', מוכח איפוא שלא חשש רש"י לחלוק על רב רבו. וא"כ יש ללמוד מזה דאף שר' יוסף טוב עלם כתב להניח ג' מצות, אי"ז מכריח שרש"י לא יחלוק עליו בזה כמו שחלק עליו לגבי מנין המזבחות שבנה אברהם. ע"כ המעשה.

ואמר הגרמ"ד שיש ליישב מה שביצירות שם לא מנה אלא ג' מזבחות, משום דאף דאברהם בנה ד' מזבחות מ"מ שלשת המזבחות הראשונות בנאם אברהם מתחילה, אבל המזבח שבהר המוריה לא בנאו אברהם מתחילה אלא כבר שימש כמזבח מאז אדם הראשון כמבוי בכמה דוכתין בחז"ל, וא' מהם בתרגום יוב"ע בפר' וירא עה"פ (בראשית כב, יט) "ויבן שם אברהם את המזבח", שכתב וז"ל: "ובנא תמן אברהם ית מדבחא דבנא אדם ואיתפכר במוי דטובענא, ותב נח ובנייה ואיתפכר בדרא דפלגותא", דהיינו שבנה את המזבח שבנה אדם הראשון ונחרב בזמן המבול, ושוב חזר נח ובנאו עד שנחרב בדור ההפלה וכעת בא אברהם ובנאו. והוא מדויק נמי בפסוקים דבשלשת המזבחות הראשונות שבנה אברהם כתיב "ויבן שם מזבח" (בראשית יב, ז-ח, יג, יח), ואילו בהר המורי' כתיב (שם כב, ט) "ויבן שם אברהם את המזבח" - בה"א הידיעה, משמע דשלשת הראשונות היו מזבחות שהוא בנאם מתחילה, אבל בהר המורי' נקרא "המזבח" הידוע שאינו חדש אלא שכבר קדמוהו אחרים להקים שם מזבח. וא"כ י"ל דר' יוסף טוב עלם לא חישוב אלא את ג' המזבחות שאברהם בנאן מתחילה, ואילו רש"י כאן מנה את כל המזבחות שסו"ס בנה אברהם, דאף דבהר המורי' לא היה הוא שבנה שם מזבח בראשונה מ"מ למעשה בנה שם נמי מזבח רביעי. עכ"ד דברי הגרמ"ד.

ולפי"ד לכא' נפל הוכחת הגר"ח נגד הגרש"ז, דלפי"ד הגרמ"ד אין הוכחה ממה שכתב רש"י כאן שאברהם בנה ד' מזבחות שחולק על ר' יוסף טוב עלם, דלעולם אכן בנה אברהם ד' מזבחות, ומה שלא מנה ביוצרות שם אלא ג' הוא משום שלא מנה אלא את המזבחות שבנאן אברהם מתחילה. וא"כ הדרא טענת הגרש"ז לדוכתא דלא מסתבר שיחלוק רש"י על דברי רב רבו - רבי יוסף טוב עלם, ומדכתב הוא שיש לקחת ג' מצות מסתבר שכך היה נוהג רש"י. [ובשיעורי הגרמ"ד עה"ת סתם ולא הפטיר דלפי"ד ליתא הוכחה להגר"ח, ואולי לכך רמז שם אך אינו במשמע, עיי"ש כל דבריו].

ותרא האתון את מלאך ד' ותרביץ תחת בלעם (כב, כג). וברש"י: והוא לא ראה, שנתן הקדוש צורף הוא רשות לזממה לראות יותר מן האדם, שמתוך שיט צו דעת מטרף דעמו כשיראה מוזיקין, עכ"ל. לכא' צ"ב דוכי אתון תמיד רואה מלאכים, הא לכא' רק כאן הראה לה הקב"ה מלאך לסיבה מיוחדת בשביל שתטה מהדרך ויכנה, וא"כ למה לנו לחפש טעמים מדוע בלעם לא ראה, וכי ניסק אדעתין שאם ראתה היא יראה גם הוא - לדידה הוא דהראה הקב"ה ולדידה לא. ותו צ"ב דבהמשך (להלן פס' ל"א) הרי גילה הקב"ה את עיני בלעם וראה את המלאך וכי שם לא היה חשש שתטרף דעתו.

וצ"ל לכא' או דבאמת בהמה רואה תמיד מלאכים ובאמת אף אדם היה ראוי לכך, אלא שמתוך שחשש הקב"ה שתטרף דעתו לא נתן לו רשות לראות, ורק כאן גבי בלעם היה גילוי עיניים מיוחד שיוכל לראות מבלי שתטרף דעתו. או דבאמת אף הבהמה אינה רואה מלאכים בסתם, ורק כאן נתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם, והראיה היתרה היא דגבי האתון כתיב "ותרא האתון" - שראתה מיד, אבל גבי בלעם כתיב "ויגל ד' את עיני בלעם" - משמע שהיה צריך איזה גילוי עיניים מיוחד שיוכל לראות ולא שראה מיד.

מיהו מעצם ה"ויגל ד' את עיני בלעם" משמע דאין האדם מופקע מראיית מלאכים, שכן משמע דבשביל שלא יוכל האדם לראות צריך כיסוי, וממילא כאשר מתקיים "ויגל" מיד יכול לראות, ויל"ע בכ"ז.

ויקר אלקים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי (כג, ד). וברש"י: את שבעת המזבחות - שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן, אלא את שבעת המזבחות, אמר לפניו אבותיהם של אלו צנו לפניך שבעה מזבחות, ואני ערכתי כנגד כולן. אברהם צנה ארבעה (בראשית יב, י) ויצן שם מזבח לד' הנראה אליו, (שם יג, ח) ויעתק משם ההרה וגו', (שם יג, יח) ויאלל אברהם וגו' ואחד זהר המוריה וכו', עכ"ל. סיפר מרן הגרמ"ד סאלאווייציק צ"ל בשם הגר"ר שמחה זליג ריגר צ"ל הגאב"ד דבריסק, דכאשר היה מרן הגרי"ז כבן שלש ומחצה ניגש אליו יום אחד אביו מרן הגר"ח ושאלו - כמה מזבחות בנה אברהם אבינו, והשיב הגרי"ז עפ"י דרש"י כאן שבנה ארבעה מזבחות. אמר הגר"ח להגרי"ז כי תיכף יכנס לכאן הגר"ר שמחה זליג, כאשר יבוא גש אליו ואמור לו מה ששאלתיך ומה שהשבת. ואכן כך היה, מיד נכנס הגרש"ז והגרי"ז ניגש אליו ואמר לו מה שנשאל מאביו ומה שהשיב.

בחדר נכחו אז רבנים חשובים שתמהו לפשר המחזה. הסביר להם הגרש"ז שלפני מספר שנים החל הגר"ח לנהוג כשיטת הרמב"ם והגר"א להניח רק שני מצות בקערה ולא ג', ואני באתי להעיר לו על כך כי ביוצרות לשבת הגדול שחיבר רבי יוסף טוב עלם מפורש (בסוד"ה אלוקי הרוחות) שיש להניח ג' מצות דאמר שם "וכד אכל יחצה אחת

קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר (כג, יח). פירש"י: צנו צפר - לשון מקרא הוא זה, כמו (מלכים א', כ) מימו יער, וכו', עכ"ל. והיינו דכוונת הכתוב הוא שבלק הוא בן ציפור ולא שציפור הוא בנו של בלק כדמשמע בפשטות, שכן דרך המקרא לייחס המיוחס למייחס בלשון זה. וכן פ"י רש"י לקמן (כד, ג) הא דכתיב "בנו בעור" דהיינו שבלעם היה בנו של בעור.

אמנם בתרגום חילק בזה, דכאן תרגם "קום בלק ושמע אצית למימרי בר צפור" דהיינו שבלק הוא בן ציפור, אבל להלן שם תרגם "ואמר אימור בלעם בריה בעור" [וכ"ה בפס"ט] דהיינו שבעור הוא בנו של בלעם ולא שבלעם הוא בן בעור. וצ"ב מ"ט חילק בזה ומנ"ל לחלק. [א.ה. אכן יש בתרגומים מוגהים שתיקנו ואף גבי בנו בעור מתורגם "בר בעור", אמנם במרבית החומשים מופיע בשינוי, ואף בתרגום שבחומש 'העמק דבר' הנחשב לתרגום מדויק מופיע בשינוי].

כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל (כג, כג). בביאור האמור "כעת יאמר ליעקב ולישראל" וגו' כתב רש"י ב' דרכים. א. דמדבר על העתיד שיבוא עת שבו תגלה חיבתן של

ישראל לעיני כל, בכך שיהיו יושבין לפני הקב"ה ללמוד תורה מפיו ותהיה מחיצתן לפניו ממלאכי השרת, עד שהמלאכים ישאלו להם לישראל "מה פעל קל" דהיינו מה דיבר עמם ד'. ב. דמדבר על ההווה ומוסב על מה שפתח "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל", דהיינו שכלל ישראל אינם זקוקין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל "מה פעל קל", הרי"ז יאמר להם ע"פ נביאיהם או ע"י אורים ותומים, ולא יצטרכו לשום נחש או קסם בשביל לדעת מה פעל קל. והפסיר רש"י דאונקלוס לא תרגם כן.

ונראה כוונת רש"י במש"כ דהתרגום לא תרגם כן, דהתרגום פ"י הא דכתיב ברישא (פס"כ כ"א) "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" וגו', דהיינו שהביט בלעם וראה כי אין אצל ישראל גילולים וע"ז ואינם מקבלים דרכי שקר, אלא רק "ד' אלקי עמו" ולא שום דבר אחר. ונראה דלפירושו הפסוקים הבאים הם המשך לזה, דהא דכתיב "קל מוציאם ממצרים" וגו' היינו שכלל ישראל הולך רק עם "ד' אלקי" - אותו הקל שהוציאם ממצרים. וע"ז המשיך ואמר "כי לא נחש ביעקב" וגו', דהיינו דגבי כלל ישראל אין מנחשים וקוסמים כבקרב עובדי הע"ז, אלא אצלם בכל זמן ועידן ישנו רק דבר אחד והוא מה "מה פעל קל".

וזהו דלא כמו שפירש"י, דרש"י פ"י דלא יצטרכו למנחשים וקוסמים בשביל לדעת מה דיבר ד' - משום דיש להם נביאים ואורים ותומים, אבל להתרגום הוי הפ"י דאין להם בקרבם שום מנחשים וקוסמים שיאמרו מה שרואים ע"פ דעתם בקסמיהם ונחשיהם, אלא יש להם רק דבר אחד ומיוחד שהוא "מה פעל קל" ותו לא, ודו"ק.

כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל. הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא (כג, כג). סיפר מו"ר מרן הגר"ד הלוי סאלאוויצקי צוק"ל, כי הגאון רבי יצחק מוואלז'ין צוק"ל היה נוסע מפעם לפעם לפטרבורג לצרכי שתדלנות אצל השלטונות,

ובכל פעם שהי' נוסע הי' לוקח עמו את תכריכיו מחשש שלא יחזור. ופעם כיהן בתפקיד ראש הממשלה שונא ישראל מובהק שלא הי' כמותו וגזר גזירות אימויות על היראים. בניסיון למנוע את רוע הגזירה יצאה משלחת נכבדה לפטרבורג, עליה נמנו הגאון רבי יצחק צ"ל, הרבי בעל ה'צמח צדק' צ"ל, ועוד גדול א' שלא זכר מו"ר צ"ל את זהותו. ולאחר שתדלנות גדולה הצליחו לעמוד בפני המושל העריץ. בעמדם לפניו החלו לתאר כמה קשה גזירה זו על כלל ישראל, והפצירו בו שיחוס עליהם ויעביר את רוע הגזירה.

הדברים לא עשו כל רושם על המושל העריץ אלא אדרבה הביאוהו להחריף את גזירותיו, שהשיבם כי "אדרבה יודע אני כי הגזירה קשה עליכם, אך לדעתי אתם אומה מיותרת שאינם תורמים לעולם מאומה, ואי לכך גזרתי עליהם על כל האומה!" תשובתו האכזרית הפילה אימה ופחד על שני האישים שהתלו לר' יצחק, אך לעומתם, על ר' איצלה השפיעו הדברים את ההיפך ובאופן תמוה החל מצחק בקול גדול. לנוכח זאת התקצף המושל והשתומם - לפשר צחוקו המתגלגל. והוסיף בכעסו - חשבתי כי אם נמנית על המשלחת לבטח הנך

מהחכמים שביניכם, אך כעת נוכח אני לדעת כי הנך דווקא מהשוטים שבעם שאינו מבין פשרו של דבר. ושוב פרץ ר"צ בצחוק גדול, עד שהמושל נתמלא כעס וחמה וצעק לעברו בזעם - הלא ידעת היכן אתה עומד, דע כי אוכל להתחיל את כיליון היהודים ממך כאן ועכשיו, הרי האקדח מונח הכן על השולחן.

נענה רבי איצלה והטיח במושל - חדול נא מצעקתך, הרגע והבן שאיני טפש ובודאי שישנו איזה טעם לשחוק שלי, נסה נא להבין על מה ולמה אני צוחק כ"כ. הדברים ריככו מעט את המושל שהטה אזניים להבין את פשר הצחוק.

פתח רבי יצחק והחל מספר למושל בפרוטרוט את כל סיפור הדברים עם בלק ובלעם וזממתם לקלל את ישראל, וכאשר הגיע לפסוק דידן "כי לא נחש ביעקב וגו' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל", הקדים ואמר למושל, דע לך שבמה שהנך סבור שאנו אומה מיותרת שאין העולם זקוק לה, לא חידשת לנו דבר, כי כבר בלעם ניבא שיבוא מי שיטעון כך. והסביר [לצורך הענין, ועי' מש"כ רש"י בפ"י הכתוב והובא לעיל בדברנו] שכך אמר בלעם, כי יבוא זמן בו יאמר על יעקב וישראל מה כבר פעל קל במה שבראם - דלשם מה זקוקים להם הרי הם מיותרים! אלא שעל אותו הזמן ממש הוסיף בלעם וניבא, כי מיד יתחזקו ישראל ויתקיים בהם "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא". א"כ אמר רבי יצחק כיצד זה לא אשחק, הרי מיד כשאמרת שאנו מיותרים וכי אין בנו צורך, התרוננתי בליבי כי ידעתי שכעת יתממש ההמשך שאנו נתעלה ונתנשא מעל כל אויבנו ושונאנו, ומשכך הברירה כעת נתונה בידך, אם תחוס ותבטל הגזירה נמשיך לעמוד לפניך כעבדא קמיה מריה, אך באם תבחר להותיר הגזירה כמות שהיא, השמר והזהר על נפשך לפני שנקום עליך כלביא ונתנשא עליך כארי! הדברים הטילו מורא על המושל ובטלה הגזירה.

פנינים ובאורים בתפילה

נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצוות רצונך. לשבות בו ולנוח בו באהבה כמצוות רצונך. לשון ייחודי זה של "באהבה כמצוות רצונך" נמצא בתרי דוכתין, האחד בכל תפילות המוספין שמתפללים לפני הקב"ה שנוכה להקריב את קרבן היום "באהבה כמצוות רצונך", והשני בבקשת רצה שבברכהמ"ז דאמרין על השבת כי יום גדול וקדוש הוא לשבות בו ולנוח בו "באהבה כמצוות רצונך", ויש להתבונן בלשון ייחודי זה מה כוונתו ומדוע הוא מוזכר רק בהנך תרי דוכתין.

ויתכן שפירוש הענין הוא על דרך שכתב הרמב"ם בפיה"מ סוף מכות (פ"ג מ"ז), שפירש שם הא דתנן "רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות", וז"ל: מיסודות האמונה בתורה שאם קיים האדם מצוה משלש עשרה ושש מאות מצות כראוי וכהוגן, ולא שתף עמה מטרה ממטרות העולם הזה כלל, אלא עשאה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך, הרי הוא זוכה בה לחיי העולם הבא, לכן אמר ר' חנניה כי מחמת רבוי המצות אי אפשר שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלימות ויזכה להשארות הנפש באותו המעשה, עכ"ל. הרי דבשביל לזכות לחיי העוה"ב יש לאדם לקיים לכה"פ מצווה אחת עם שני תנאים, א. שיעשנה לשמה מבלי לשתף בה שום פני' מלבד עשיית רצונו יתברך. ב. שיעשנה מאהבה. ומעתה יש לבאר דאולי זהו כוונת "באהבה כמצוות רצונך", דהיינו לעשות אלו המצוות באהבה ואך ורק למען רצונו יתברך בלי שום פני' אחרת.

והנה גבי קרבנות המוספין שמזכירין לשון זה תדיר, יל"פ דהוא משום דתקוותו הינה כי לעת"ל לא רק שנוכל לקיים את מצוות הקרבת הקרבנות, אלא שגם נוכל לקיים מצווה זו בשלימותה - "באהבה כמצוות כצונך", מה שקשה עלינו השתא בגלות לקיים המצוות בשלימותן.